

RECENZJE

Joanna Ludwika Pękala,

Etos nauczycieli – mit czy rzeczywistość?

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017, ss. 191

Nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego w 2017 r. została opublikowana książka Joanny Ludwiki Pękali pt. *Etos nauczycieli – mit czy rzeczywistość?* Pojęcie etosu definiowane jest jako „(...) całość przyswojonych przez jakąś zbiorowość i przez nią akceptowanych norm regulujących zachowania jej członków” (Okoń, 2007, s. 103). Książka poświęcona jest problematyce etosu nauczyciela, który definiowany jest jako „(...) całokształt norm społeczno-moralnych akceptowanych przez ogół nauczycieli, określających ich styl życia i charakter pracy zawodowej” (Okoń, 2007, s. 103).

Rozważania na temat etosu podejmowane są w literaturze rzadko. Pojawienie się zatem na rynku wydawniczym książki poświęconej problematyce etosu jest warte zainteresowania i przyjrzenia się efektowi włożonego trudu Autorki.

Książka podzielona jest na sześć rozdziałów: I. *Etos – różnorodność definicji i podejść*, II. *Etos – Zagadnienia pozostające w obszarze tematycznym*, III. *Metodologia badań własnych*, IV. *Etos w opiniach nauczycieli i rodziców*, V. *Etos według dyrektorów placówek edukacyjnych*, VI. *Etos współczesnych nauczycieli – podsumowanie*.

Całość poprzedzona jest Wstępem, w którym Autorka wyjaśnia przyczyny wyboru problematyki. Autorka już we Wstępie stwierdziła, iż pojęcie etosu kojarzy się zwykle z dawnym obyczajem rycerskim. Jednak mimo iż współcześnie etos mógłby się wydawać pojęciem anachronicznym, to rosnące wymagania wobec nauczyciela powodują pytanie, jakie są cechy wyróżniające dobrego nauczyciela?

Rozdział I. *Etos – różnorodność definicji i podejść*. Rozważania na temat etosu Autorka książki rozpoczęła od rzetelnej prezentacji etymologii pojęcia, odwołując się także do poglądów filozofów greckich – Arystotelesa, Platona, Izokratesa. Po przeprowadzeniu analizy pojęć Autorka zwróciła uwagę na łączącą je, wspólną cechę, a mianowicie termin ten dotyczy określonej grupy, jest czymś, co tą zbiorowość wyróżnia. Następnie Autorka monografii dokonała przeglądu stanowisk na temat etosu, przywołując poglądy m.in. Stefana Czarnowskiego, Marii Ossowskiej, Tadeusza Szawiela, Jana Legowicza, Tadeusza Chrobaka, Erika Eriksona i in. Kontynuując wywód, przedstawiła różne konteksty etosu, tj. etosu jako stylu życia, całokształtu elementów dorobku społecznego, hierarchii wartości, zbioru

norm, postawy, potrzeby, nawyku, wzoru osobowego, typu idealnego, sposobu organizowania, zbiorowego doświadczenia.

W rozdziale II. *Etos – Zagadnienia pozostające w obszarze tematycznym* Autorka przybliżyła obszary ściśle związane z problematyką etosu. Na początku rozdziału uzasadniła przyczyny wyboru m.in. pojęć: grupa społeczna, grupa etosowa, kompetencje.

Omawiając pojęcie *grupa społeczna*, Autorka monografii wskazała na jej wieloaspektowość. Grupa społeczna postrzegana w kontekście m.in. zapewniania trwałości więzi, ciągłości (np. stałości realizacji zadań właściwych danej grupie). Wartością przeprowadzonej analizy jest odwołanie się do poglądów wielu autorów, w tym m.in. Barbary Mazur, Pawła Rybickiego, Raymonda Bernarda Cattella, Bronisława Malinowskiego, Ralpa Lintona, Andrzeja Flisa, Ervinga Goffmana i in.

Kolejna analiza dotyczyła pojęcia *grupy etosowej* głównie w oparciu o poglądy Tadeusza Szawieja, zawarte w pracy *Grupa społeczna i postawy a grupy etosowe* (1982). W wyniku analizy Autorka określiła grupę etosową jako grupę, która nakłada obowiązek nie tylko przyjęcia, lecz także realizowania wyznaczonych wartości.

W omawianym rozdziale Autorka podjęła rozważania na temat etosu nauczycielskiego w kontekście oczekiwań społecznych oraz osobistych motywacji do podjęcia pracy. Wywód rozpoczęła od przybliżenia pojęcia *oczekiwanie*, określając je jako nastawienie człowieka na zmianę. Następnie wymienione pojęcie poddano analizie zarówno na gruncie psychologicznym, jak i socjologicznym.

Kolejnym pojęciem poddanym analizie teoretycznej była *motywacja*, przeanalizowana zarówno w aspekcie motywacji wewnętrznej, jak i zewnętrznej. Autorka podkreśliła silny związek występujący między motywacją do podjęcia pracy w zawodzie nauczyciela a etosem nauczycielskim.

Kompetencje nauczycieli oraz ich tożsamość zostały omówione przez Autorkę monografii jako najważniejsze komponenty profesji nauczycielskiej. Wniosek ten J. Pękala wysnuła w wyniku analizy literatury pedeutologicznej i badań. Podkreśliła jednocześnie, iż na oba pojęcia składa się wiele czynników. Na kompetencje poważny wpływ mają: wykształcenie, doskonalenie i osobowość nauczyciela. Tożsamość natomiast nierozzerwalnie łączy się z tym, co przynależy do nauczyciela, to co osobiste, jednakże w powiązaniu z otoczeniem społecznym.

Rozdział II kończą rozważania na temat wartości w zawodzie nauczyciela. Wyjaśniono pojęcie oraz ukazano rolę wartości w życiu zawodowym nauczycieli. Autorka zwraca uwagę na konieczność autentycznego przekazu wartości przez nauczyciela, tj. popartego jego autentyczną postawą. Istotą przygotowania etycznego nauczyciela w kolejnych etapach jest profesjonalizm. Oba czynniki – zdaniem Pękali – stanowią ważne elementy zarówno kompetencji, jak i tożsamości nauczycieli.

W rozdziale III *Metodologia badań własnych* omówiono założenia metodologiczne badań. Celem badań było ukazanie, co dyrektorzy, nauczyciele i rodzice

sądzą na temat etosu i zmiany w jego definiowaniu oraz aktualności pojęcia? (...) stosunek respondentów do etosu.

Problematyka badawcza skupiała się na udzieleniu odpowiedzi na dwa główne pytania:

Jak definiują etos trzy najważniejsze podmioty procesu kształcenia dzieci: dyrektorzy, nauczyciele i rodzice?

Czy i w jakim stopniu zbiorowość nauczycieli stanowi współcześnie grupę etosową?

Badania zostały przeprowadzone w 2014 r. w publicznych i niepublicznych szkołach i przedszkolach w Warszawie i okolicach. W badaniach wzięło udział 20 dyrektorów ww. szkół i przedszkoli, 132 nauczycieli oraz 123 rodziców.

Autorka zastosowała mieszany schemat badań, tj. metodę sondażu diagnostycznego (badania ilościowe) i wywiadu semiestrukturyzowanego (badania jakościowe).

W rozdziale IV. *Etos w opiniach nauczycieli i rodziców* zostały zaprezentowane wyniki badań dotyczące wiedzy badanych nauczycieli i rodziców na temat etosu, jego aktualności i znaczenia. Autorka w rozdziale IV zaprezentowała także opinie badanych dotyczące oczekiwań i motywacji nauczycieli do wykonywanego zawodu, a także wzoru nauczyciela. Na zakończenie rozdziału zostały przedstawione wyniki badań w zakresie czynników ułatwiających i utrudniających nauczycielom sprostanie wymogom etosu w ich pracy zawodowej.

W zakresie wiedzy na temat etosu badania wykazały znaczącą różnicę w postrzeganiu społecznym roli zawodowej nauczyciela. Uzyskane wyniki mogą stanowić sygnał, iż poglądy badanych rodziców i nauczycieli na temat sprawowania roli zawodowej przez nauczycieli różnią się. W zakresie aktualności i znaczenia pojęcia etosu badani uznali jako elementy ważniejsze niż etos, takie elementy jak: znajomość metodyki, wiedzę oraz umiejętności. Jednocześnie badania opinii respondentów na temat oczekiwań i motywacji wobec zawodu nauczyciela wykazały, iż 75% respondentów uznało motywację za element współodpowiedzialny za kształt nauczycielskiego etosu i potwierdziło wstępną hipotezę. Wyniki badań wykazały także różnice między osobistymi motywacjami nauczycieli do pracy w tym zawodzie a postrzeganiem tej kwestii przez rodziców uczniów. Także opinia badanych w zakresie wymagań, jakie stawiają rodzice wobec nauczycieli jest różna według rodziców wymagania w stosunku do nauczycieli zmalały, podczas gdy nauczyciele sądzą, że wzrosły. Na uwagę zasługują wyniki badań, jakie Autorka monografii uzyskała w zakresie wzoru nauczyciela. Potwierdzają one poważne znaczenie pracy nauczycielskiej. Większość respondentów nie tylko pamięta wyjątkowych pedagogów, lecz podkreśla także wpływ danego nauczyciela na własne życie osobiste i zawodowe. Jednocześnie badania wykazały odmienny wizerunek współczesnego nauczyciela w opiniach rodziców, którzy uważają, że można spotkać nauczycieli pozytywnie świadczących o etosie swojej grupy zawodowej, ale duży odsetek badanych (66%) uznał, że takich nauczycieli nie ma już zbyt wielu. Ostatnią kwestią, jaką Autorka książki podjęła w omawianym rozdziale

IV, były czynniki ułatwiające i utrudniające nauczycielom sprostanie wymogom etosu. Wśród czynników wspomagających respondenci wskazali m.in. współpracę z innymi nauczycielami i dyrektorem szkoły, indywidualne predyspozycje osobowościowe nauczycieli, warunki pracy (zwłaszcza finansowe) i atmosferę w pracy. Natomiast wśród czynników utrudniających badani wskazali m.in. niską płacę, złe warunki, atmosferę w pracy, roszczeniowość rodziców, niechęć do współpracy, komercyjne podejście do usług edukacyjnych i inne.

W rozdziale V. *Etos według dyrektorów placówek edukacyjnych* Pękala podjęła problem etosu z perspektywy dyrektorów szkół, analizując problem w kontekście zasad rekrutacji kadry pedagogicznej, osobistych teorii etosu i oceny własnej osobowości, przejawów etosu w przedszkolach i szkołach, przeszkód w realizacji nauczycielskiego etosu oraz działań wspierających etos w instytucjach edukacyjnych. Rozpoczynając swój wywód Autorka podkreśliła znaczenie decyzji dyrektorów w zakresie rekrutacji kadry do pracy w szkole/przedszkolu. Proces ten bowiem odsłania różne wątki ściśle związane z etosem. Wybory, jakich dokonuje dyrektor w trakcie rekrutacji, świadczy – zdaniem piszącej – o systemie jego wartości, jaki wyznaje, a w konsekwencji o etosie placówki oświatowej, którą zarządza. Badania wykazały, iż wśród priorytetów w doborze kadry badani dyrektorzy uznają m.in.: a) w przedszkolu – wykształcenie, przygotowanie merytoryczne, osobowość, powołanie, pasja; b) w szkole – wykształcenie (rodzaj ukończonych studiów, rodzaj uczelni), kwalifikacje, doświadczenie zawodowe, staż pracy, pasja.

W dalszej części rozdziału Autorka monografii przedstawiła wyniki badań na temat rozumienia przez dyrektorów pojęcia etos. Według badanych jest to zbiór/zespół postaw, norm, oczekiwań, ideałów, zasad, wartości, wzorców określonej grupy społecznej, wymagań względem określonej zbiorowości. Wyniki badań dostarczyły także przykładów potwierdzających występowanie etosu w badanych szkołach i przedszkolach, np.:

- poczucie wspólnoty wyrażające się np. w rozmowach, porozumieniu,
- rola patriotyzmu, który poparty jest np. organizacją licznych uroczystości patriotycznych, w tym znaczenie hymnu,
- podmiotowe traktowanie uczniów wyrażające się m.in. poprzez osobiste zaangażowanie w problemy uczniów,
- znaczenie wartości np. przez naśladownictwo wzorów postępowania, przekazywanie przez dzieci do domów wartości, których nauczyły się w przedszkolu.

Warto zauważyć, iż badania wykazały także występowanie zjawiska, które zostało określone przez Autorkę zbiorem antywartości, uwzględniających m.in. bezkrytyczne widzenie samego siebie oraz zadufanie w sobie, wynikające z doświadczenia, które faktycznie powinno być źródłem mądrości.

Badani wskazali także przeszkody w realizacji nauczycielskiego etosu, do których zaliczyli m.in.:

- a) w kontekście nauczyciela – cechy charakteru/osobowości, brak czasu, pokory i chęci nauczycieli do zmian,

b) w kontekście placówki – brak współpracy, duża liczba pracowników.

Na zakończenie rozdziału przedstawiono wyniki badań w zakresie działań wspierających etos w instytucjach edukacyjnych, wśród których wymieniła:

- a) w szkołach – rozmowy dyrektora z nauczycielem demokratyczne podejście do zarządzania placówką oświatową, różne metody motywacji nauczycieli,
- b) w przedszkolach – znaczenie współpracy, organizacja imprez integracyjnych, wspólnych spotkań i szkoleń dla nauczycieli.

Na zakończenie rozdziału Autorka zwróciła uwagę na znaczenie współpracy kadry pedagogicznej, dyrektora placówki oświatowej i rodziców w procesie budowania nauczycielskiego etosu.

W ostatnim – VI rozdziale – *Etos współczesnych nauczycieli – podsumowanie* Autorka monografii na podstawie wyników badań stwierdziła, iż obecnie nauczyciele przestają stanowić grupą etosową. Jednocześnie badania potwierdzają występowanie pojęcia etosu w oczekiwaniach społecznych i myśleniu o zawodzie nauczyciela. W kontekście powyższego Autorka sugeruje konieczność stałej ewaluacji doskonalenia wiedzy i kompetencji etycznych nauczycieli.

Joanna Ludwika Pękala – Autorka książki pt. *Etos nauczycieli – mit czy rzeczywistość?* recenzowanej przez prof. zw. dr hab. Henrykę Kwiatkowską podjęła w monografii ważną problematykę, która – w kontekście uzyskanych wyników – warta jest refleksji. Biorąc pod uwagę fakt, iż brakuje na rynku wydawniczym publikacji podejmujących problematykę etosu nauczyciela, omawiana książka pretenduje do tego, żeby stać się cennym źródłem informacji dla wielu naukowców. Dlatego też polecam ją badaczom, którzy zainteresowani są problematyką złożonych procesów, następujących we współczesnej szkole, w tym pedeutologom, studentom kierunków pedagogika, socjologia, psychologia, a także nauczycielom.

Bibliografia

1. Okoń W. (2017), *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
2. Szawiej T. (1982), *Grupa społeczna i postawy a grupy etosowe*, *Studia socjologiczne*, 1–2, s. 84–85.

Dane do korespondencji:

Dr Izabella Kust

Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie

e-mail: izabella.kust@wsm.warszawa.pl